

**R. P. Georgii De Rhodes Avenionensis, È Societate Iesv,
Philosophia Peripatetica, Ad Veram Aristotelis Mentem**

Rhodes, Georges de

Lvgdvni, 1671

III. De iustitia.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-95638](https://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hbz:466:1-95638)

2 VÆSTIO III.

De iustitia.

Aristoteles lib. 5. Ethic.

LAtissimè patet iustitiae tractatio, quia utilitas eius totam amplectitur vitam: vnde illam eleganter Philo lib. de creatione Principiis appellat expultricem caliginis, clarissimum vitæ lumen, & factitium solem. Explicat eam accuratè Philo-
phus lib. 5. Ethicorum, & quatuor de illa tradit; naturam & propriam definitionem, cap. 1. & 2. divisionem & proprias species, cap. 3. & 4. obiectum, cap. 5. 6. 7. actus & proprietates, ad finem libri. Ego breuiter eodem ordine ista explico, subiungens virtutem oppositam, & anexas virtutes.

SECTIO I.

Quidditas iustitia propria.

Arist. 5. Ethic. cap. 1. & 2.

Iustitia definitio.

Dividit rectè potest iustitia sumpta vniuersim, in iustitiam legalem, & iustitiam strictè sumptam.

Dico primò, iustitiam vniuersim sumptam rectè à Philosopho definiti, *Est virtus quā homines agunt & volunt iusta.*

Ratio est, quia tripliciter homo iustus dicitur. Primò, qui complexionem habet omnium virtutum; omnis enim virtus iustitia quædam est, quia iustum dicitur quod est æquale ac commensum regulae, cui debet commensurari: nulla est virtus, quæ non sit adæquatio & conformitas cum recta ratione: igitur nulla est virtus, quæ non sit quædam iustitia: ergo complexio virtutum rectè appellatur iustitia; quod in Scripturis sacris, & apud SS. Patres frequentissimum est. *Iustitia est*, inquit Anselmus dialogo de veritate, cap. 13, restitudo voluntatis servata propter seipsum. Secundò iustus appellatur, qui legitimè facit, seu qui latas in Republica leges obseruat, & illis cummensas actiones habet; conformitas enim illa cum legibus honesta est & laudabilis, appellaturque iustitia legalis, quam verè Philosophus appellat virtutem perfectissimam, & omnem virtutem; legum autem transgressionem esse omnem iniquitatem, quia nulla est virtus, quam leges non imperent. Est autem perfectissima virtus, quia perfectæ virtutis est ius; cum non ad se solum, sed etiam ad alium sit. Optimus enim ille est, non qui ad seipsum, sed qui ad alium virtutem; hoc enim est opus difficile. Complures enim in propriis quidem iuri virtute possunt, sed in iis quæ sunt ad alium, nequeunt. Vnde rectè aiebat Bias: *Magistratus virum offendit.* Tertiò iustus appellatur, qui æquus est, seu qui non est pluris auidus; non enim plus capit quā docet, sed reddit cuique quod suum est: hæc enim propria est & stricta iustitia, quæ inclinat ut velis & præstes ea, quæ alteri debes; & iuri eius ex aequo responderet.

Rectè igitur iustitia vniuersim sumpta describitur à Philosopho, quæ homines volunt & agunt iusta; iustitia enim est quæ vel habemus omnes virtutes, vel quæ leges obseruamus, vel quæ ius suum cuique reddimus. Sed hoc est velle & agere

A iusta, & commensa regula recte: ergo iustitia recte definitur, quæ homines volunt & agunt iusta.

Dico secundò, iustitiam legalem recte definiti*lating* ex mente Philosophi, virtutem specialem, quæ *gla* inclinat ad obseruationem omnium legum, quæ tenus id conducit ad bonum commune Reipublicæ.

Ratio est, quia ibi specialis est virtus, vbi datur propria honestas, que nulli alteri virtuti conuenit: iustitia legalis specialem respicit honestatem, quam alia nulla virtus respicit; honestum enim est & laudabile velle ac procurare bonum commune Reipublicæ, quod etiam priuatus quilibet tenet præferre bono proprio; pars enim est propter totum, & bonum partis est propter bonum totius. Illud est motiuum formale propter quod iustitia legalis vult & procurat obseruari leges, tum à ies- tum ab aliis: ergo iustitia legalis est virtus specialis. Cuius materiale obiectum est omnis virtus; quam leges præcipiunt; formale est commune bonum; proprius actus est procurare ut leges seruentur, ut incolimus stet Respublica. Vnde dixi Philosophus, iustitiam legalem non esse partem virtutis, sed vniuersam virtutem: & ex Theognide refut, quod in iustitia summatum est omnis virtus; quia scilicet obiectum materiale iustitiae huius est vniuersa virtus; sed speciale tamen est obiectum eius formale: vnde at Philosophus, virtutem in gene- re, & virtutem legalem idem re, scilicet materialiter; sed differre *τρόπον* *ίσταται*, idest essentia & ratione formali; quia motiuum habet speciale distin-*τικόν* à motiuis omnium aliarum virtutum; debi-*τον* videlicet, quo partes quilibet Reipublicæ. Dicentur curare bonum illius totius, cuius sunt partes; quod est debitum maius debito pietatis, in quo ratione beneficij ortus obligamus parentibus & patriæ consulere; vnde iustitia legalis differt à vici-*τε* pietatis, & illa maior est ac perfectior.

Dico tertio, iustitiam strictè sumptam, propter *ειδή* *ειδώλα* *τύπων* specialis virtus, recte definiri, *Est consensu & per-petua voluntatis iubendi cuique suum ius.* Id est, virtus inclinans ad ponendum æquale cum eo quod strictè alteri debetur.

Ratio est, quia ponere æqualitatem cum eo quod est strictè debitum alteri, specialem habet honestatem, quæ non conuenit vlli alteri virtuti; temperantia enim modum ponit passionibus appetitus concupisibilis; fortitudo temperat passiones irascibilis; iustitia regulat actiones, quibus ius alterius adæquatur. Vbi video explicari debere ius. Primò, quid significet ius, sive strictum debitum: secundò quid significet adæquatio & æquitas: tertio quid sit illud alterum. Pendet enim ex his tribus rotis quidditas propria iustitiae, & eius distincio ab omni alia virtute.

Primò ergo nomen iuris, licet diuersa signifi-*κει*, propriè tamen hic significat rationem proprie-*τη* quam aliquid alteri sic debetur, ut si non fiat, in-*τε*feratur iniuria, idest contrahatur obligatio restituendi, aut satisfaciendi: soletque definiti, *Legi-*τι*ma potest as ad rem aliquam aut functionem: cuius potestatis violatio infert iniuriam, quia creat obligacionem ad satisfactionem aut restituitionem; hoc enim est ius, seu debitum strictum, cum quo iustitia perfecta omnimodam ponit æqualitatem.* Alia videlicet plures virtutes respiciunt ius morale, quod qui violat, non propterea obligatur ad satisfactionem aut restituendum: sola iustitia strictè sumpta respicit & adæquat ius illud, ex cuius violatione talis pascitur obligatio.

Secundò,

Secundò, iustitia perfectam cum stricto illo iure ponit æqualitatem; quia per actionem illam, quæ ponitur à iustitia, sic exhaustur totum illud quod alteri debebatur, vt ille sine iniuria non possit aliquid vterius exigere; non enim ad actionem iustitiae sufficit, vt facias quantum potes, sed requiritur ut facias quantum exigere alter potest sine iniuria. Ideo religio erga Deum, pietas erga patrem & parentes, iustitia legalis erga totam communiteatem deficiunt à vera ratione iustitiae; quia non possunt omnino adæquare id quod debetur; Deus enim sine iniuria semper posset plura & plura. Ius autem alterius adæquar iustitia stricta, neque potest ab ea exigi aliquid vterius à creditore, alioqui non est vera iustitia.

Tertiò iustitia respicit alterum, id est personam quæ habeat ius distinctum à iure illius, qui debet; id est personam, quæ ita sit sui iuris, vt ille qui debet, non sit dominus totius iuris personæ, cui debet; hoc enim ad rationem iustitiae requiritur, alioqui non respiciet ius strictum, quod si violetur, fieri iniuria; nemo enim facit iniuriam alteri viens iure suo. Sed neque adæquabit illud ius, alioqui aliquid sibi adderet & subtraheret.

Ex quibus colliges primò, totam definitionem & quidditatem iustitiae; est enim virtus ponens perfectam æqualitatem cum eo iure alterius, quod violari non potest sine iniuria. Neque in ea definitione committitur circulus, quia iniuria quæ ponitur in definitione iustitiae, non definitur per ipsam iustitiam, sed est actio, ex qua nascitur obligatio restituendi, aut satisfaciendi, vbi nullus committitur circulus.

Colliges secundò, nullam etiam esse posse iustitiam propriam Dei ad homines, aut hominis ad Deum, eiusdem ad se ipsum, filiorum in parentes vt tales, dominorum in mancipia, & mancipiorum in dominos: quia in his omnibus vel non est ius strictum, vel non est adæquabilitas iuris, vel non est alteritas iurum, vt secunda secundò probauit latius. Hinc etiam sit, vt à perfecta ratione iustitiae deficiant illæ virtutes, quæ appellantur partes potentiales iustitiae, vt sunt amicitia, gratitudo, religio, & aliae plures; nulla enim eorum respicit ius illud strictum, proprium perfectæ iustitiae.

Colliges tertio, materiale obiectum iustitiae omnino immediatum esse actionem quilibet externam, quia tribuitur alteri quod suum est, sive commutaciones aut distribuciones: quia circa huiusmodi actiones immediate versatur actus elicitus iustitiae, qui reddit cuique quod suum est: obiectum autem formale esse ipsam æqualitatem cum iure alterius, sive actionem prout æqualem iuri stricto, quod alius haberet. Iustum enim, & æquale idem sunt, quia utrumque significat id quod est medium inter excessum & defectum, vnde dicitur iustitia in hoc differre ab aliis virtutibus moralibus, quod illæ respiciunt semper solum medium rationis, iustitia vero respicit etiam ipsum medium rei, quod apud omnes semper est idem; nam in iustitia nullum est medium rationis, quod non sit etiam medium rei.

Colliges quartò, quomodo definitur iniustitia, quæ vocatur etiam iniuria; patet enim illam esse actum, quo ponitur inæqualitas cum stricto iure alterius; opponitur enim iustitia, quæ ponit æqualitatem cum stricto iure alterius. Vnde concluditur veritas receptissimi axiomatis, quod

R.P. de Rhodes curs. Philosoph.

A iniuria propriæ dicta fieri non potest volenti & consentienti, vt latè probat Philosophus cap. 9. quia iniuria est violatio iuris; sed ius illius qui vult & consentit, nunquam violati potest. Ius enim est facultas disponendi de re aliqua prout vult; qui autem facit quod alter vult, non violat facultatem disponendi de re illa prout vult; alioqui faceret id quod alter vult, & id quod non vult: ergo qui facit id quod alter vult, non violat eius ius, neque illi facit iniuriam propriæ dictam. Scio multa & difficulta opponi; sed eorum solutio pender à definitione iniuriae propriæ dictæ.

SECTIO II.

Divisio iustitiae in proprias species.

Aristot. cap. 3. & 4.

C Onstat ex iis quæ dixit Philosophus cap. 1. iustitiae & 2. iustitiam sumptuam vniuersim diuidi in vniuersam iustitiam legalem, & iustitiam strictæ ac propriæ diuidam: sub finem autem capituli secundi diuidit iustitiam strictæ sumptuam in duas species, commutatiuam & distributiuvam; quæ diuisio, iuxta Philosophi mentem vt intelligatur, ex cap. 3. & 4. Primo explicandum est, quid illæ significant: deinde videndum, an illa sint species huius virtutis essentialiter distinctæ: denique, vtrum aliqua etiam alia virtus propriam rationem habeat iustitiae.

Dico primò, iustitiam commutatiuam illam esse, iustitia commutatiua. quæ verfatur in commutationibus & commerciis hominum, ponendo in illis æqualitatem arithmeticam: iustitiam distributiuvam esse illam, quæ verfatur in partitione bonorum communitatis, ponendo in illis æqualitatem geometricam.

Rationem haber Philosophus explicans geminam illam æqualitatem: alia enim est arithmeticæ, seu æqualitas quantitatum; alia est geometrica, seu æqualitas proportionum. Arithmeticæ est æqualitas rei ad rem: debes decem, & totidem restituvis, ponis æqualitatem arithmeticam. Geometrica est similitudo proportionis cum proportione. Petrus v. g. dignitatem habet duplo maiorem quam Paulus; si dectus Petro triplo maior portio bonorum communium quam Paulo, ponit æqualitas geometrica.

Proportio ergo est similitudo cum aliqua dissimilitudine; proportionalitas appellatur similitudo proportionum: cum autem similitudo sit inter plura, omnis proportionalitas includere necessariò debet quatuor terminos. Et hoc contingit vel realiter, & est proportionalitas disiuncta, in qua unus terminus non repetitur, vt cum dico, *Sicut se habet binarius ad quaternarium, ita se habet ternarius ad senarium.* Vel virtualiter, & est proportionalitas coniuncta, in qua unus terminus repetitur, vt cum dico, *Sicut se habet binarius ad quaternarium, ita se habet ternarius ad octonarium.*

Rutus autem proportionalitas, vel spectat æqualitatem proportionum inter numeros secundum se spectatos, & est æqualitas geometrica, in eadem est proportio minoris extremi ad medium, quæ medijs ad maius extremum, vt in exemplis quæ attuli; *Sicut se habet binarius ad quaternarium, sic se habet ternarius ad senarium:* vbi comparantur inter se numeri sumpti secundum se. Proportionalitas autem arithmeticæ similitudo est proportionum inter numeros

D D d 2 spectatos

Specatos quoad differentiam, non autem secundum se; quando scilicet eadem est proportio differentiae, quae est inter minus extremum & medium, ad differentiam, quae est inter medium, & maius extremum; vt cum dicitur, *Quae est proportio binaria ad quaternarium, eadem est proportio senariaj ad octonarium; vel, Quae est proportio binariaj ad quaternarium, eadem est proportio quaternary ad senarium.* Sicut enim quaternarius superat binarium uno binario; sic senarius uno binatio superat quaternarium. Vides enim posse proportionalitatem hanc esse vel coniunctam, vel disiunctam. Vnde debet colligi, quod æqualitas geometrica est inter numeros specatos secundum se; arithmeticam inter numeros specatos quoad differentiam: prima enim est similitudo secundum proportionem numerorum secundum se spectatorum; altera est similitudo secundum quantitatem differentiae numerorum.

Accommodari ergo id potest ad iustitiam, quia distributiva respicit æqualitatem geometricam disiunctam, in qua sicut se habet dignitas vnius personæ ad dignitatem alterius, sic se habet quantitas pecuniae ad quantitatem alteram. Commutativa vero respicit æqualitatem arithmeticam coniunctam, in qua eadem sit differentia minoris extremi à medio, que medij à maiori extimo.

Dico secundò, iustitiam optimè diuidi in commutativam & distributivam tanquam in duas species distinctas, & partes subiectivas iustitiae. Ita omnino colligitur ex Philosopho cap. 3. & 4.

Ratio autem est, quia illa iustitia differunt essentialiter in ratione iustitiae, quae respiciunt diuersas æqualitates cum iure alterius; æqualitas enim cum iure est formale obiectum iustitiae: iustitia commutativa respicit æqualitatem arithmeticam coniunctam, distributiva æqualitatem geometricam disiunctam: ergo illa virtutes differunt specie inter se. Minorem eleganter probat Philosophus eo loco; tunc enim seruat æqualitas arithmeticam coniunctam, quando conditio personatum non attenditur, sed sola differentia inter plus & minus in ipsa re; tunc enim eadem sit differentia minoris extremi à medio, que medij à maiori extimo. Singuli v. g. decem habent aureos, vñus alteri furatur duos, & habet duodecim; tunc est necesse ponи medium inter octo & duodecim proportionem arithmeticam coniunctam, ita vt eadem sit differentia octonariaj ad denarium, quae est denarij ad duodenarium; sic enim singuli habebunt decem, sicut exigit iustitia commutativa: ergo illa respicit æqualitatem coniunctam, quae comparat quantitatem cum quantitate, nullo modo attendendo conditionem personatum.

Deinde vero tunc seruat æqualitas geometrica disiunctam, cum in constituenda æqualitate inter plus & minus attenditur per se loquendo conditio diuersa personarum, ita vt eadem sit ratio rei, quae tribuitur personæ vni, cum re qua tribuitur persona alteri; quae est proportio vnius personæ cum altera persona. In iustitia distributiva, quae non attendit solam æqualitatem rei ad rem, sed etiam conditionem personatum, non potest ponи æqualitas, nisi eadem sit proportio rei cum re, quae est proportio dignitatis cum dignitate: ergo iustitia distributiva respicit æqualitatem geometricam disiunctam: ergo illa sunt duas species iustitiae in se distinctæ.

Scio inuenire Theologos plures multa quae contra rationem & distinctionem illam opponant; quia saepius iustitia commutativa ponere videtur æqualitatem geometricam, & iustitia distributiva

A æqualitatem arithmeticam: sed hæc omnia suo loco disputata & soluta sunt; nunc satis sit tradidisse doctrinam Philosophi, reliqua viderint & dicuntur Philosophi.

Dico tertio, præter iustitiam commutativam, quæ ponit æqualitas rei cum re, non attendendo dignitatem personæ; & distributivam, quæ ponit æqualitatem rerum attendendo conditionem personatum, nullas præter virtutes esse proprias species & partes subiectivas iustitiae strictè sumptuæ; sed plures esse partes illius, vel integrales, vel potenciales.

Ratio est, quia præter iustitiam commutativam & distributivam nulla est, quæ attendat strictum ius alterius, & perfectam æqualitatem cum eo; quæ duo exiguntur, vt dixi, ad perfectam iustitiam: ergo præter iustitiam commutativam & distributivam nulla virtus est pars subiectiva, & vera species iustitiae. Probatur antecedens; nam iustitia legalis, vt ostendit, est quidem ad alterum, sed non respicit strictum ius, cuius violatio si vera iniuria patiens obligationem restituendi. Iustitia vindicativa, cuius proprium obiectum est punitio peccati, quia peccatum dignum est peccata, non est etiam propria species iustitiae, cum respiciat formaliter honestatem vindictæ, non autem respicit ex propria ratione ullam æqualitatem cum iure alterius; quod patet quoties priuatus aliqui expofit à iudice punitionem accepta iniuriae; tunc enim non elicet actum iustitia in scipium. Index autem paniens delicta elicere saepe potest actum iustitiae vindicative simul & commutativa, si puniat quia delictum est peccata dignum, & quia obligavit se Republica ad vindictam scelerum. Vnde tunc duos elicet actus virtutum diuersarum.

Reliquæ omnes virtutes ad alterum deficiunt à ratione iustitiae, quæ vel respiciunt strictum ius, sed inadæquabile; cuiusmodi sunt religio, cultum Dei respiciens; pietas, respiciens cultum parentum; obseruantia, cultum eorum qui virtute polent; obedientia, subiectiōnem superiori debitat. Aliæ sex respiciunt debitum solum morale, non ius strictum, amicitia, gratitudo, affabilitas, veritas, fidelitas, liberalitas, de quibus dicam *secunda ultima.*

SECTIO III.

De obiecto iustitiae proprio, & variis iuribus.

Arist. cap. 5. 6. 7. & 10.

D Ixi sectione prima, proprium obiectum circa quod versatur iustitia, esse actiones illas, quibus ponitur æqualitas cum iure alterius: obiectum autem formale esse ipsam honestatem æqualitatis cum alieno iure. Huiusmodi actio æqualis alieno iuri solet vocari ius & iustum; de quibus dicit eleganter Philosophus illis quatuor capitibus, ibi docet primò, quid illud sit; deinde quomodo aliud sit iustum ciuile, aliud naturale, aliud legitimum; ac demum æquum & bonum.

Dico primò, ius, sive iustum, propterea pertinet ad propriè diectam iustitiam & est eius obiectum, esse ius medium illud quod est inter habere plus, & habere minus.

Ratio est, quia ius, vt notat Lessius ex Philosopho & S. Thoma, aliquando significat ipsum legem, & sic non est obiectum, sed regula iustitiae; aliquando significat potestatem legitimam ad aliquam rem obtinendam, vel ad aliquam functionem.

nem, cuius potestatis violatio est vera iniuria; & sic ius non est proximum obiectum iustitiae, sed remotum duntaxat, & id quod respicitur ab obiecto proximo; alias enim ius significat actionem alteri debitam propter ius quod habet, seu aequalem illi potestati legitimæ: illa est obiectum, quod iustitia propositum habet, & vocatur maximè propriæ iustitiae; est enim medium illud, quod tuerit societatem humanam, non repassio solum absolute sumpta, ut volebat Pythagoras, sed contrappassum, seu permutatio mutua, & repassio per comparationem rationum reducens ad aequalitatem.

Aequalitas verò illa per comparationem duorum fieri non potest, inquit Philosophus, nisi detur communis aliqua mensura cum qua duo illa comparentur: illa mensura est indigentia; pro indigentia verò supponit nummus, qui est quasi vas pro indigentia quasi futura, unde numero metimus omnia. Iustitia ergo medium illud prosequitur inter plus & minus, nec est inter duo virtus, sed est inter duo extrema, quæ reperiuntur in eodem virtu; nam quævis iniustitia est exsuperatio simul & defectus; qui enim alteri debet, exsuperat habendo; ille cui debetur, habendo deficit, minus habens quam habere debeat. Ita Philosophus cap. illo 5. lib. 5.

Iusti diu-
ficio. Dico secundò, iustum, quod pro lege sumitur, diuidi rectè in naturæ, ac positivum. Naturale illud appellatur, quod oritur ex ipsa natura rationali, non autem ab aliquo libera Dei aut creature ordinatione; idèo illud ubique est idem: de quo differit Philosophus cap. 7. Positivum illud est, quod ex libera Dei aut hominum ordinatione pendet, potestque mutari; & est vel diuinum, quod Deus tulit, vel humanum, quod auctoritate puri hominis est conditum: & illud positivum humanum triplex est, ius Gentium, quod apud omnes gentes seruatur; Canonicum, quod auctoritate Pontificis aut Ecclesiæ est conditum; civile, quod sancitum est Principis secularis auctoritate. De hoc iure ciuili disputatur eleganter cap. 6. definitur enim esse illud, quod tuerit humanam societatem & libertatem communem, ponendo aequalitatem. Ut autem iustum vigeat, necessariam esse legem, quæ sit velut anima humanae societatis; ut illa lege seruetur societas, necessarium esse Magistratum, qui sit via lex, omnibus notum est, non enim oportet hominem dominari, sed rationem; si enim dominatur homo, sibi statim consulit, & sit tyranus. Denique sub finem capituli distinguit ius illud ciuile à iure paterno, & iuste vxorio, de quibus etiam ibi pulchre discurrit.

Æquum
& bonum. Denique cap. 10. aliud etiam iustum explicat, quod appellat æquum & bonum: à Græcis dicitur ἀριθμός, correctio videlicet legis, quatenus deficit propter loquitionem vniuersalem. Quia cùm leges vniuersaliter sint latæ, multi casus occurunt, in quibus recta ratio dictat illas seruandas non esse; alioquin fieret contra mentem legislatoris, & contra bonum publicum aut priuatum; nam quæ sunt vniuersalia, multas patiuntur exceptions in rebus practicis, quæ exceptions cùm expressæ non sint in lege, iudicio prudentis relatae sunt, & appellantur æquum & bonum. Iudicium verò illud prudens de æquo & bono, seu de corrigenda lege, pars est illa prudentia quæ vocatur γραμμή, seu benigna sententia. Denique virtus illa voluntatis, quæ respondet huic iudicio, appellatur ἀριθμός, seu æquitas, quæ iustitia quædam est, & definitur virtus inclinans ad recedendum à verbis legis, quando illa ob vniuersale bonum deficit à recto, ut

A nos accommodemus intentioni legislatoris; frequenter enim malum est proximum obiectum iustitiae, sed peccatum duntaxat, & id quod respicitur ab obiecto proximo; alias enim ius significat actionem alteri debitam propter ius quod habet, seu aequalem illi potestati legitimæ: illa est obiectum, quod iustitia propositum habet, & vocatur maximè propriæ iustitiae; est enim medium illud, quod tuerit societatem humanam, non repassio solum absolute sumpta, ut volebat Pythagoras, sed contrappassum, seu permutatio mutua, & repassio per comparationem rationum reducens ad aequalitatem.

SECTIO IV.

De actibus iustitiae, vitiisque oppositis.

Q Vatuor sunt illi actus: restitutio, contractus, iudicis, distributiones onerum & munerum publicorum. Tres priores ad iustitiam communitatium pertinent, ultimus ad distributionem. Scripserunt de singulis Theologi amplissima volumina. Ego strictè & obiter trium priorum explicò quiditatem, obligationes & causas: reliqua in alium locum differo.

S. I.

Restitutio quidditas, obligationes, & cause.

C Ertum est primum, restitutio propriè dictam Definitio rectè definiri, Est compensatio damni quod illa restitutio est iniurie. Tunc enim dicimus restituere, cùm illud reparamus, quod per læsionem saltem materialiter iniustam ablatur erat. Dicitur compensatio damni, ut differat à satisfactione, quæ compensatio est iniustiae. Differit enim damnum ab iniuria propriè dicta, quia damnum actio est, quæ ius alterius in rem aliquam violatur; iniuria vero est actio, quæ violatur alterius persona, & vilificatur ac humiliatur. Tunc videlicet patitur aliquis damnum, cùm minus habet in rebus externis quam habere debeat: patitur autem iniuriam cùm persona eius abicitur & dehonatur.

Restitutio ergo compensat damnum reddendo Discremen rem ablatam, satisfactione compensat iniuriam hominis à satisfaciendo personam offendit, & humiliando personam offendit, quantum humiliata est persona.

E Differit etiam restitutio à solutio, quæ non est à soluta præsupponit iniuriam, sicut per exhibitionem rei tione. diuersa à re quæ fuit alterius; restitutio autem præsupponit iniuriam saltem materialiter, & exigit ut res quantum fieri potest eadem sit, saltem in æquivalenti. Imd restitutio est rei ex iustitia sola debita, & est semper actus iustitiae; solutio est rei etiam debita ex charitate, voto, gratitudine; neque semper est actus iustitiae, ut patet.

Certum est secundò, restitutio, seu compensationem illam damni esse absolute necessariam, quando fieri potest, quia retinere rem alienam non est minus iniustum, quam illam auferre, idèo est furtum quoddam continuatum. Sed non est tamen necessaria necessitate medijs, ut probatum manet in tractatu de Sacramentis; cùm possit homo salvare, quamvis non restituat, neque ullum actum eliciat loco restitutio post contractam eius obligacionem, idèoque salus obtineri possit sine ipsa restitutio, tum in re, tum in voto. Est igitur necessaria necessitate præcepti eos obligantis, qui

Necessitas
restitutio-
nis.

sciunt & possunt restituere id quod detinent in- A mortali. Ita censem communiter Doctores.

Præceptu- omisso diligentia, que communiter adhiberi solet à prudentibus, non sit obligatio restituendi, lata videtur esse per se notum; quia tunc non est obligatio ratione rei acceptæ, quam suppono non amplius extare; neque ratione acceptio in iustitia, cùm nulla commissa sit iniustitia ab eo, qui totam adhibuit diligentiam communem; fecit enim totum ad quod obligabatur; nemo enim teneat ex quisitissimam adhibere diligentiam.

Disputant autem Doctores, vtrum illud præceptum primariò & principaliter positivum sit, præcipiens actum positivum; an verò sit primariò negativum prohibens positivum aliquid. Positivum esse docent Lessius, Valentia, Sotus, Nauar- rius; quia illo præcepto iubemur rem alienam red- dere, neque semper & pro semper obligat, vide- deturque differe à præcepto non furandi. Princi- palius autem esse negativum, docon Medina, Ca- nus, Molina, Vasques, & Delugo; quia per illud præceptum prohibetur primariò detentio rei aliena, licet secundum corticem verborum videatur imperari actio realis; quæ tamen per accidentis so- lū imperatur, ne detineatur res aliena: cernum v. g. & bona immobilia restituis eo ipso quod cef- fas detinere; quæ posterior sententia magis placet propter allatam rationem: actio enim positiva imperatur solū per accidentis. Præceptum etiam restitu- endi vnum est præceptum cum præcepto non furandi, & pro semper obligat eo modo, quo obligat; non enim obligat simpliciter ut alienum non retineas, sed ut non retineas domino rationabiliter in iusto.

Obligatio restituendi ex duplice capite oritur: primum est res accepta: secundum acceptio iniusta. Per rem acceptam intelligitur res aliena, quæ sine villa cul- pa mea ad me deuenit; ut si eam emi à fure, quem ignorabam esse furem. Per iniustam acceptiōem intelligitur damnum quodlibet illatum alteri cum peccato iniustitia. Constat ergo quod ex utroque capite oritur obligatio restituendi. Primo quando apud me aliena res adhuc extat, teneor sine dubio illam reddere; quia quādū dominus illa sua re- caret, minus habet quādū habere deberet; & ego plus habeo: tunc ergo exigit iustitia ut ponatur aequalitas. Iniusta quoque acceptio obligat ad restitu- tionem, quia cum rem alterius iniuste accepi, posui omnino iniuste in aequalitatem, quām ut tol- lam, exigit iustitia, obligans ut restituam.

Sed ratione tamen rei acceptæ nemo tenetur re- stituere, quando res accepta sine villa eius culpa perii. Ratione autem iniustæ acceptiois, seu ratione culpa tenetur quilibet restituere, quamvis perierit res illa; & non fuerit factus inde ditor; quia ille posuit in aequalitatem, cūm culpabiliter damnum intulit: ergo quamvis res illa non extet, tenetur reparare damnum illatum ex culpa. Nominis autem culpa vulgo significatur omisso diligentia, ex qua damnum aliquod sequitur. Solet illa poni quintuplex: leuissima, quæ est omisso diligentia, quam adhibere solent diligentiores & prudentiores: lata culpa est omisso illius dilig- entia, quam passim adhibent eiusdem fortis & conditionis homines: culpa latior vbi est dolus presumpcio; latissima vbi est dolus apertus.

His positis difficultas est, qualis culpa sufficiat ut obligetur aliquis restituere ratione iniustæ acceptiois: primo extra officium & contractum: secundo eum qui est in officio: tertio eum qui habet contractum; vtrum videlicet nemo tenetur restituere rem notabilem propter illatam iniustiam, nisi eam intulerit cum culpa lata & peccato mortali.

Dico primò. Quotiesquis extra officium & contractum caufat alteri damnum graue, nunquam tamen obligatur ad restitucionem ex delicto, nisi tale damnum caufauerit cum culpa lata & peccato

status contro-
versiarum.

Conclusio
bimem-
bris.

Primo, enim, quod vbi non sit culpa lata, sine Re- omisso diligentia, que communiter adhiberi solet à prudentibus, non sit obligatio restituendi, lata videtur esse per se notum; quia tunc non est obligatio ratione rei acceptæ, quam suppono non amplius extare; neque ratione acceptio in iustitia, cùm nulla commissa sit iniustitia ab eo, qui totam adhibuit diligentiam communem; fecit enim totum ad quod obligabatur; nemo enim teneat ex quisitissimam adhibere diligentiam.

Secundò, quod sine peccato mortali non sit etiam talis obligatio, afferunt Nauarri, Soto, Henriquez, Lessius, Delugo, contra Vasques, Probandus, quia obligatio restituendi non posse esse maior, quām fuerit illata iniuria, ex qua talis obligatio est orta: sed si abesse mortali peccato facta sit iniuria, illa est tantum venialis: ergo ea non potest otiri grauius obligatio restituendi. Non potest autem esse obligatio leuis tantum, & sub veniali restituendi rem notabilem; tunc enim obligatio est grauius, & sub peccato graui, quando ad materiam grauem obligat; cùm grauitas mate- riae faciat grauitatem obligationis. Nemo v. g. sub veniali tenetur restituere ceplum arietorum millia.

Dico secundò. Ille qui causauit alteri damnum in aliquo officio, non tenetur ad restitucionem, nisi damnum etiam illud causauerit cum culpa lata & peccato mortali. Ita censem etiam communiter Doctores relati à Sancte lib. 1. confitiorum, cap. 4. dubit. 4.

Ratio est, quia nemo etiam constitutus in officio tenetur maiorem adhibere diligentiam, quām soleant in hoc officio prudentes adhibere; nemo enim tenetur esse diligentior quām communiter sint alij, nec esse prudentissimus Advocatus, Medicus, Confessorius; imò etiam tutor & curator: quos tamen duos afferunt Syluester obligati ad restitucionem ex culpa leui, & faterur Lessius id in fo- rto externo seruari.

Idem statuendum est de illo qui dedit alteri consilium falso; tenetur enim omnino ad restitucionem damni sequenti ex culpa lata, & ex ignoran- tia crassa, si ex officio tenebatur id scite, respon- ditque absolutè: v. g. si sit Parochus, Confessorius, Concionator, Theologus, Medicus, Iuris- consultus, vel eius professionis ad quam talis con- sultatio pertinebat, & dederit consilium falso; tunc ex iustitia tenetur reuocare consilium; imò etiam reparare damna sequita ex consilio, modò tamen, ut dixi, commiserit peccatum mortale. Ratio est, quia ille qui sic dedit consilium, putatur, & tenetur scire id de quo consulit; idēque alterum reuerat decipit, & est causa damni: ergo ratione iniustæ damnificationis tenetur restituere. Ad hanc tamen ibi Lessius, eum qui dubitabat respondebat, non teneri ad restitucionem, quia tunc ille qui decipitur, imputare sibi debet, non autem decipienti. Idem statuit de eo qui respondebat ex sententia probabili, & de eo cuius insufficiencia nota est, eo quod non sit talis professionis; nam etiam ille si decipitur, non tenetur restituere.

Quid, inquires, si consultor omnino inculpatus decipiat alterum? nunquid tenetur reparare damnum, quia tunc nec ratione rei acceptæ, nec ratione iniustæ acceptiois tenetur?

Respondeo illum omnino teneri ad reuocandum prius consilium, etiam datum sine culpa; sed ad hoc illum teneri solū ex charitate, si non pte- videat vnum documentum futurum; si vero pte-

deat, teneri ex iustitia. Ita Sanchez lib. 1. consilio-
rum, cap. 4. dubio 5.

Res conducta vel modata, deposita perit sine culpa conductoris, vel
commodatarij; tunc nulla proflus est obligatio
restituendi in conscientia rem illam quæ perit. Ita
communicerent docent. Authores adducti à Molina,
Vasque, Delugo. Et probant ex variis iuribus,
præfertim ex cap. 4. de commodato.

Ratio autem est, quia semper res domino perit,
si nulla intercedit culpa, vel pactio; si enim ita
contraxisces ut commodatarius rem tuam omni modo
integram redderet, quamvis sine vilius culpa
perierit, teneretur reddere. Teneretur etiam, si
vilius fuisset re illa ad alios vilius quæ permissois à
Domino; vel etiam si esset in mera restituendi rem
illam commodatatio, ita vt perierit, quia non fuisset
restituta debito tempore, modo tamen apud
dominum res non eodem modo fuisset peritura.

Obligatio ex iure naturæ.
Dico quartò, si solum naturæ ius attendatur,
commodatarius & conductor nunquam tenentur
ad restitutionem rei commodatae aut conductæ,
quando non commiserunt culpam latam, quæ sit
peccatum mortale. Ita contra Vasquem tradunt
Molina, Lessius, Delugo.

Ratio est, quia si nemo tenetur ad restitutionem
damni dati in officio, nisi quando interuenit culpa
lata, sic ex iure naturæ nemo teneri potest ad repara-
ndum damnum rei commodatae, vel conductæ,
nisi simile peccatum intercesserit. Neque di-
cas cum Vasque, oriri ex ipsa natura contractus,
vt ille in cuius gratiam factus est contractus, te-
neatur restituere ob culpam leuitem, quæ si
contractus esset factus in vilitatem alterius: ergo
hæc obligatio ex iure naturæ oritur. Respondeo
negando antecedens; quia ex natura quidem con-
tractus oritur vt ille in cuius vilitatem factus est
contractus, teneatur ad maiorem diligentiam, sed
non vt teneatur ad restitutionem, si culpa non in-
teruenerit.

Sed variae tamen leges, tum canonice, tum ci-
uiles, decernunt, vt commodatarius, conductor,
& quilibet alius causans damnum alteri post con-
tractum, teneatur ad restitutionem ex culpa leuissi-
ma, si contractus factus sit in commoditatem so-
lii commodatarij; si sit factus in commoditatem
solidi commodantis, vt solum teneatur ex culpa
lata; si ad vilitatem vtriusque, vt teneatur ex culpa
leui.

Disputant autem Doctores, vtrum illæ leges
obligent etiam in conscientia, & ante iudicis sen-
tentiam, ita vt teneatur restituere etiam ille, qui
non adhibuit summam diligentiam ad impedien-
dum damnum alterius commodantis aut locantis.
Negant enim illam obligationem esse in conscientia
Sotus, Toletus, Sa, Delugo, & probabile
putat Lessius; alij communis volunt, obligari
etiam ad hoc in conscientia commodatatores, con-
ductores, & alios huiusmodi; quia cum leges ex-
igant summam illam diligentiam, videtur com-
modatarius tacite se ad illam obligare ac promittere,
dum init pactum: quæ ratio conuincere tantum
videtur, quod leges obligare ita potuerunt, & ita
possent conuenire contrahentes. Sed ex ea non se-
quitur, quod de facto ita contrahentes conueniant,
vt alter teneatur de culpa etiam leuissima; cum sum-
ma illa diligentia sit admodum difficilis & rara. Vnde
verius existimat, quod nemo in conscientia
teneatur restituere ob damnum sequutum sine culpa,
falsum leui. Quis enim evitetur culpam leuissimam,
quam ne ipse quidem prudentes facili solent vitare?

A Durius ergo videretur esse obligare hoc modo ex
culpa leuissima, tametsi ius humanum ob præsum-
ptionem fraudis obligat etiam ob huiusmodi culpā.

Rationes autem aduersariorum probant tantum,
quod quando contractus est factus in vilitatem
commodatarij, culpa esse potest lata, quæ non
esset nisi leuissima, si contractus esset in vilitatem
commodantis. Vnde concluditur, quod si habebas
alterius pecuniam in cubiculo, quæ vtebaris, si tra-
xiisti ostium, sed non tentasti virum manserit aper-
tum, vnde factum sit vt illa furto ablata fuerit;
tunc teneris ad restitutionem in conscientia, quia
culpa illa non fuit leuissima, si habebas pecuniam
in solum commodum tuum, obligabar enim ad
maiorem diligentiam.

B Ex quibus etiam concluditur, quod qui ex con-
tractu habet rem alienam, quam non potest conser-
vare nisi rem suam amittendo, potest res proprias
etiam viliores præferre alienis pretiosioribus, si
contractus factus sit in vilitatem commodantis: si quas ha-
autem factus sit in vilitatem commodatarij solidi,
potest res suas pretiosiores alienis minus pretiosis
præponere; suas autem viliores tenet postponere
alienis. Si vero contractus sit in vilitatem vtriusque,
potest res suas pretiosas vel pretiosiores præponere
alienis. Ratio est, quia ille qui eo modo se gerit,
facit id quod communiter faciunt prudentes. Illi
enim qui non tenentur nisi ex culpa lata, commu-
nem adhibent diligentiam, quamvis res suas præ-
fiant alienis, quas habent in vilitatem alterius. Qui
autem tenentur summan adhibere diligentiam, cer-
tè debent res suas viliores alienis pretiosioribus
postponere. Denique illi, qui tenentur ad diligentiam
prudentiorum, certè res suas & quæ pretiosas
possunt alienis præponere.

C Videtur
sola suffi-
cere in-
tentio no-
cendi, sine
culpa lata.

Obiicitur primum contra primam conclusionem: Non requiritur ad obligationem restitutionis, vt
cum culpa lata damnum illatum fuerit, si sola in-
tentio nocendi sèpè sufficit ad contrahendam il-
lam obligationem, etiam si actio externa inferens
damnum nullam contineat culpam latam: sed sola
intentio nocendi sèpè sufficit: ergo ad obligatio-
nem contrahendam restitutionis non requiritur
culpa lata. Probatur minor; si cum ignorantia co-
mitante, quæ non est volita culpabiliter, neque ta-
men est causa operis, inimicum aliquis occidit,
quem maximè optabat occidere, putans ibi latè
feram, & postquam diligenter cœcunspexit, vtrum
esset feræ; tunc externa iaculatio non contineat cul-
pam latam, quia tota est adhibita diligentia vt hoc
damnum vitaretur. Si tamen ille tacitulus est ex vo-
luntate occidendi, si fortè ibi lateret inimicus, tunc
ille tenetur ad restituendum; quia illud damnum
causatum ex tali actione, & intentione nocendi, est
vero voluntarium, cùm procedat ex voluntate occi-
dendi. Similiter etiam sint duo, qui fœteam in agro
aperiant; alter vt capiat feram, alter vt in illam in-
cidat homo illac fortè transiens: primus non pec-
cabit, alter autem peccabit contra iustitiam. Dein-
de si eo fine vt moreretur Petrus, posuisti venenum
in abditissimo cubiculo tui loco, ad quem Petrus
nunquam, aut ferè nunquam venire solet, sub illa
tamen spe posuisti, vt si fortasse veniret, & comedet
et moreretur; venit Petrus & coheredit, peccasti
contra iustitiam. Si committat aliquis homicidium,
quod postea per ertorem imputatur alteri; si com-
mittat illud vt imputetur alteri, tenetur restituere
quæ illata sunt innocentia: & in materia castitatis
idem constat, si enim lauè aliquis coenit eo fine,
vt sequatur pollutio, tunc peccat mortaliter contra
castitatem; si vero ex alio fine coenit, quamvis præ-
tideat

Ad quod
obligat
ius huma-
num.

Vtrum
obligat in
conscientia.

uideat pollutionem, non peccat mortaliter: ergo
sola intentio similiter sufficit ad peccatum iniustitiae.

ostendit solam intentionem nocendi non sufficiere. Respondeo cum Lessio c. 7. dubit. 7. & c. 9. dubit. 16. & cap. 12. num. 129. Sanche lib. 1. confiditorum, c. 7. dubit. 49. Valque 1. 2. disp. 125. c. 1. contra plures, quos citat sequitur Delugo c. 8. sect. 5. numquam intentionem solam nocendi sufficere ad obli-

Ostendit solam intentionem nocendi non sufficiere. Respondeo cum Lessio c.7. dubit. 7. & c.9. dubit. 16. & cap. 12. num. 129. Sanche lib. 1. considorum, c.1. dubit. 49. Valsque 1.2. disp. 125. c.1. contra plures, quos citat & sequitur Delugo disp. 8. sect. 5. nunquam intentionem solam nocendi sufficere ad obligationem restitutionis, vt etiam latius probatum est prima secunde. Ratio est, quia quoties damnum non est voluntarium inferenti, sed voluntum duntaxat, tunc obligatio non est restituendis quoties damnum inferatur per externam actionem, quae non continet culpan latam, damnum non est voluntarium inferenti: ergo sola intentio non sufficit ad obligationem restituendi. Probatur minor. Tunc damnum voluntarium non est illud inferenti, quando actio per quam inferatur, non procedit efficaciter à voluntate nocendi prout iniusta: sed emissio teli eo modo facta non procedit efficaciter à voluntate iniusta formaliter ut iniusta; quod probo. Si actio illa sit de se prudens, iusta, & nullo modo periculosa hic & nunc, non potest procedere hic & nunc à voluntate iniusta formaliter ut iniusta: actio ista est huiusmodi, quam qui elicit, vultur iure suo, & prudenter omnino agit, cùm omnem adhibuerit diligentiam necessariam: ergo actio illa externa non procedit tunc efficaciter ab actione prout iniusta formaliter.

Confirmatur primò, quia sola intentio interna non potest reddere actionem externam iniustam, si de illa non sit iniusta; nam v.g. iudex non teneatur ad restitutionem, licet ex odio nocentem danner, quem iuste damnare potest. Si aliquis viens moderamine inculpatae tutela, aggressorem interficiat ex odio, non peccat contra iniustitiam; ergo sola intentio nocendi non sufficit ad hoc ut actio externa sit iniusta, quamvis sufficiat ad hoc ut actio illa sit peccatum odij; procedit enim à voluntate ut est odium, non prout iniusta. Vnde reddi potest ratio à priori, cur sola intentio in aliis plurimis peccatis sufficiat ut malitiam suam communicet actui externo, in peccato iniustitia non sufficiat; quia, ut sepe dixi, obiectum iniustitia. Ita actio de se iniusta; vnde quoties illa de se non est iniusta, implicari ut fiat iniusta per solam voluntatem, quae non est iniusta nisi prout tendit in talen actionem. Hoc autem non reperitur in aliis multis peccatis; nam ut actus externus contrahat malitiam odij, sufficit, quod procedat ex odio interno, quia illud non est odium dependenter, ab actu externo, cum tamen iniustitia non sit talis, nisi per ordinem ad actum, exterrit.

Solutur argumen-
tum. non in tali, nisi per ordinem ad actum externum.
Ad argumentum igitur nego, in illo casu voluntarii esse homicidium, sed esse volitum duntaxat, quia non procedit efficaciter per se a voluntate occidendi formaliter ut iniusta, sed fortuita tantum & per accidens illi coniungitur, & sequitur ex illa voluntate prout est odium, non prout iniusta. Si fo-
rum aliquis aperiat in loco remoto, & nullo modo periculoso, ubi habet ius fodiendi; tunc etiam fortè intendat ut hostis illac casu transiens; capiatur, non peccat contra iustitiam. Idem dico de illo qui parat venenum, & de illo qui committit homicidium, quod imputatur deinde alteri. Si enim fuit pericu-
losum & probabile, quod imputaretur alteri hoc homicidium, & hoc intendenter, peccasti contra ius-
titiam aduersus illum cui imputatur, & teneris de
dannis. Si vero non fuerit periculosum aut proba-
bile, quamvis illud intendenter, peccasti odio, non in-
justitia. Cœna quam aliquis facit intendens pollu-
tionem, est hand dubie peccatum mortale contra
castitatem; dispat autem ratio est, quia cœna illa nō
est actio prudens, quam seclusa illa intentione prau-
facete possis; quia prauides sequi probabiliter ex ca-

A pollutionem. Contrarium evenit in casibus allat, Vnde
Obicitur secundò, non requiri ad obligationem
restituendi culpam latam, quæ sit peccatum morta- nos
le; nam quando plures rem alterius paulatim furan- quis
tur, v.g. fructus vineæ, alij aliorum incipi, peccatum
est dunitaxat veniale; sed postea tamen si leciantur
se illatum ab omnibus graue dannum, tenetur quif-
que sub mortali parte suam restituere: ergo ad gra-
uem obligationem restituendi sufficit peccatum ve-
niale. Similiter si pluribus acceptioribus leuibus
graue dannum intulisti proximo, teneris postea sub
mortali totam summam restituere. Si proficiis in ma-
re gemmam alienam, existimans illam valere tribus
assibus, cum valeat mille nummis, tenetis redire
mille nummos. Denique quando aliquis alieni dan-
ni periculi præuiso adhuc illud opus facit cum au-
mo resarcendi totum dannum, si consequuntur
aliquid facit, tunc sæpe contingit vt non peccet,
& tamen obligabitur ad restitutionem.

Respondeo nunquam ex peccato solidum veniale posse orihi obligationem restituendi; nam si plures aliquid notabile furati sunt, ita vt singuli aliquid tantum leue acceperint, obligatio restituendi, si est ex gratiis, non oriatur ex priori peccato, sed ex reu- gatione infinita rei gravis. Idem dici potest de modicis furtis, nisi quod fortunum ultimum rei leuis fuit peccatum notabile, vt probabam olim. Ille qui proiecit in mare gemmam valentem mille nummos, putans illam valere tantum tres asces, non tenetur restituere integrum pretium gemmæ, quia non commisit peccatum nisi veniale, cui tanta illa pena non potest esse proportionata. Si autem putasse illam valere centum aureos, tenetur reddere totum pretium gemmæ, quia commisit peccatum mortale, cui proportionata est pena reddendi mille aureos. Qui proiit periculo damni alieni, facit aliquid cum animo illud sarcendi, si sequuntur forte fuerit, obligavit se ad illud damnum reparandum; vnde debet illud reparare propter tacitum contradictum, quo le obliquitus.

obligavit.
Et hæc dixisse satis sit de obligatione restitu-
tione in genere; nam quæ addi possent in specie de
obligatione restituendi, seu an, & quomodo facien-
da sit restitutio pro illatis iniuriis, primum in bonis
D animi, secundò in bonis corporis, tertio in bonis
famæ ac honoris, quartò in bonis fortunæ, spectant
ad Theologiam moralém, non ad Philosophiam,
cuius fines nunc non egredimur.

§. II.

**Contractuum natura, varia species, & varia
conditions.**

Post restitutionem nihil est quod iustitiam com-
pliceret impensis, quam contractus, quibus tota
videtur stare humana societas: sed hanc tradic-
tum diffusissimam totam sibi etiam vindicat mo-
ralis. Theologia: ergo nunc tria illa quae proposita,
paucis explicabo, quia illis continetur generalis tan-
tum notitia contractuum.

Certum igitur primo est, contra dictum strictum sumptum recte definiti a iurisperitis, *Est ulice, si ergo com-
obligatio* id est actus in quo ex mutuo consen-
tiorum oritur obligatio ex virtute parte. *Quia si
licet contractus dicitur quasi contra*, seu vicissi-
mus actus; *cum feliciter dico vel plures in obligationem*
eandem consensum trahunt: *unde loco generis po-
nitur actus plurium, nunquam enim est contractus,*
nisi sine duo saltus, & duotum actus. *Loco dif-
ferentia ponitur plurimum consensus, ex quo nascitur
obligatio; forma enim & essentia contradicuntur est con-
sensus in obligatione; effectus autem est obligatio.*

Quæst. III. Sect. IV. de Actibus iustitiæ. 599

Definitio contra-
ctus latè sumpti. Certum est secundum
rectè definiti, Actum
scitur obligatio, salte
promissio gratuita d.

Certum est secundò, contraquam latè sumptum rectè definiti, *Actum in quo ex consensu plurium nascitur obligatio, sicut ex una parte.* Huiusmodi est promissio gratuita, donatio; que licet in iure saepè appelletur contractus, ut latè probat Rebusbus in legem *Labeo*; fatentur tamen omnes, illam esse minùs strictam acceptiōnem contractus, in quo debet esse obligatio ex utraque parte: hic autem obligatio non est nisi donantis aut promittentis. Sed quia tamen ibi est plurium consensus generans aliquam obligationem, quod est essentiale contractui, ideo vocantur contractus, sed in significatione latiori, ut docet glossa in legem *Labeo*.

Definitio
paeti. *Certum est tertio, pactum recte definiri, est plu-
riu m idem consensu s; sic enim habetur in l. 1. ff. de
paeti. Hoc est enim quasi genus ad contractum
strictum & latum, quia si pacto addas obligationem,
erit contractus; quoties enim obligatio solum ori-
tur ex officio, tunc non oritur ex contractu, sed ex
quasi contractu. His positis operae pretium erit ex-
penderet tria illa, quae dixi ad contractum exigiri.
Primo, qualis actus conficiat contractum: secun-
do, qualiter mutuum consensum exigat: tertio,
qualem paciat obligationem.*

Quibus actibus perficiatur contractus. Qualem parat obligacionem. Dico primò, actus quibus legitimus omnis contractus conficitur, esse potissimum quatuor, unde illi quatuor modis perfici dicuntur, consensu, re, verbo, & scripturā.

Ratio est, quia contractus tunc perfici dicuntur, quando habet omnia, quæ secundum suam speciem requirit ut pariat obligationem; ut autem talis sit, aliquando solus sufficit consensus aliquo modo exteri⁹ manifestatus, ut emptio, venditio, locatio, conductio; hæc enim nomina puram significant conuentionem, quæ vbi posita est, perfectus est contractus. Aliquando requiritur traditio rei, quia non consentit illi contractus celebrari nisi re ipsa tradit⁹, ut depositum, mutuum, commodatum, permutation, pignus; quia illa non significant nisi traditionem ipsam alicuius rei. Alij contractus verbis perfici dicuntur, quia non consentunt legitimis, donec vterque contrahe[n]s certis verbis sūm exprefserit consensum: huiusmodi contractus stipulatiōnes dicuntur; sunt enim illa certe quædam formulæ constantes interrogatiōne prævia vii⁹, & alterius, subsequente responsione alterius. Interrogans videlicet stipulator dicitur, interrogatus autem promissor, aut etiam aliquando stipulator. Denique aliqui contractus solā perficiuntur scriptu⁹, quia non habentur rati ante confectionem à notario instrumentum; contrahentes enim voluntatem suspendunt se obligandi, donec perficiatur scriptura. Huiusmodi sunt contractus omnes, qui egerit insinuatione, & emphyteusis de te ecclesiastica.

Dico secundum. Nullus potest esse contractus validus, ad quem essentialiter non requiratur consensus internum, seu voluntas contrahendi; qui autem fidei solum & appetenter sine animo villo interno exteriori contrahit, ille non contrahit validè, neque villo modo se obligat.

Ratio est, quia contractus, ut dixi, actus est, in quo ex plurimorum consensu nascitur obligatio: ubi ergo deest consensus, nec est contractus, neque obligatio. Quando enim aliquid est meum, non potest fieri alterius, nisi ex mea voluntate, cuius solius est dominium. Dubitari solet, utrum ille validè contraheret, qui voluntatem haberet promittendi & contrahendi; sed voluntatem tamen non haberet se obligandi, vel certè non haberet voluntatem implendi quod promittitur.

Respondeo primò quidem voluntatem se obligandi omnino essentialiē esse contractū per se

A loquendo; nam contrahere est se obligare; & vel-
le contrahere, est velle se obligare. Vel ergo ita vis
contrahere, ut expressè dicas, *Si scirem obligacionem*
annexam esse contractui, non lemm contrahere. Tunc si
habeas voluntatum contrahendi sine obligatione,
neque contrahis; neque vis contrahere; carentia
enim obligationis est contra substantiam promissio-
nis; idèo tunc voluntas te non obligandi destruit
voluntatum contrahendi, & est cum ea incompati-
bilis. Si autem velles contrahere sine obligatione,
quia ignoras obligationem essentialiem esse contra-
etu; si autem scires obligationem essentialiem esse,
adhuc velles contrahere; tunc contractus irritus
non est, quia tunc voluntas contrahendi efficacior
B est quam voluntas te non obligandi.

B est quā voluntas te non obligandi.
Secundo tamen valide omnīd ille contrahit, qui animū habet se obligandi, & tamen non implendi promissum; non enim se destruunt illā voluntates, quia cum animo non obseruandi state postulat voluntas se obligandi; vt si aliquis professio- nem religiosam faciat cum animo seruandi concubinam, quam habet.

Dico secundū, Quilibet contra^{ctu}s solū habens consensum contrahētiū, etiam^s vestitus nondum fit, id est, non habeat omnia illa que requirit ius ciuile, obligat tamen in conscientia, nisi tamen ius ciuile illum irrita^{ctu}rit, aut irritabilem esse volerit.

Ratio est, quia ius, cum naturale, tum canonicum
huiusmodi contra factus omnino approbant; nam ex
C iure naturali tenetur quisque præstare quod promi-
Contra-
ctus validi
ex iure
naturæ.

ire naturali tenetur quique prælatae quod promisit acceptante altero. Reliqua quæ vestiunt contractum, ex iure ciuili addita sunt, nō ex iure naturali. Imò ius canonicum contractus illos approbat, vt ostendit Molina *disp. 258*. Sed illi tamen contractus, qui solo atēto iure naturæ validi essent, irriti tamē sunt, si ius positivum illos irritauerit; quia ius humanum potestatem habet vel omnino irritandi pacū, quod altius esset validum; vel tribuendi facultatem alteri contrahentium irritandi obligationem: non enim est dubium, quin Res publica cōstituere possit certas quasdam conditiones, quibus dēmptis irritus sit contractus; vnde Principes ſaculares & ecclesiastici plures ſapere huiusmodi conditiones adhibent, ex quarum defēctu testamento, & alij contractus omnino irritantur.

Certum tamen omnino est, quod in foto ciuili omnes huiusmodi contractus nudi non pariunt obli- gationem, quia sic habetur *l. iuris gentium, §. finali, D. de pacto, & l. ex placito, C. de rerum permutatione.* Quia scilicet ius ciuile, quamvis omnibus huiusmo- di contractibus non resistat eos irritando, noluit tamen illis vnguam assistere concedendo actionem, ne lites multiplicarentur; tamen si quædam sunt hu- iusmodi pacta, quæ in foto etiæ externo dant actionem, cuiusmodi est donatio verbalis acceptata, pro- missio dotis. Inde nullum est huiusmodi pactū, quod non habeat plures alios effectus, etiam in foro ci- uili. Primum enim illa impediunt solui repetitio- nem, tribuant compensandi ius, &c.

Denique si pactum nudum confirmatur iuramento, patit actionem in vitroque foro, ut pater ex authenticâ, *Sacramenta puberum*, &c statim dicetur.

Dico quārō, contractū divisionēs esse quātō potissimū. Prima est in contractū nominatum, & innominatum. Nominati dicuntur illi, qui propriū in iure habent nomen per quod ab aliis distinguuntur, vt venditio, locatio, &c. Innominati sunt qui speciale nomen non habent, sed tantūnū genericum, & illotum quātō sunt species, *Do ut des, do ut facias, facio ut facias, facio ut des*: v. g. *Do tibi panem ut tu des mihi vinum.*

Secunda est in contractum bona fidei & stricti Secunda
diuina, juris

gandi est
essentialis
contra-
ctui.

Non ati-
tem vo-
untas im-
plendi
promis-
sum.

Obligatio
ex contra-
cta orta.

Contra-
stus validi
ex iure
naturæ.

ma di-
lo con-
ctuum.

600 Philosoph. Peripat. Lib. III. Disp. III.

Iuris. Bona fidei contractus appellatur in quo index multa potest ex aequo & bono arbitrari, ut sunt depositum, emptio, locatio. Stricti iuris contractus appellatur, in quo index ad verba adstringitur, cuiusmodi sunt stipulations, feudales contractus, & emphtheutici.

Tertia diuisio.

Lucratui dicuntur, in quibus ex altera parte nihil repeditur, cuiusmodi sunt promissio, donatio, commodatum, precarium, testamentum, legatum. Onerosi sunt, in quibus aliquid reddi debet pro eo quod datur; seu in quibus ex utraque parte aliquid exhibetur, ut sunt emptio, locatio, mutuum.

Quarta diuisio.

Quarta est in contractum nudum & vestitum. Nudus est pura conuentio, catens omni firmamento, unde accipiat robur in foro externo: huiusmodi sunt donatio & mutuum antequam de facto impleantur. Contractus vestitus dicitur, qui habet aliquid unde in foro externo accipiat robur. Dicitur autem contractus vestitus sex modis. Primo ipsis, si altera ex parte impletus sit. Secundo verbis, si accedat ei formula stipulationis. Tertio litteris, si faciearis per epistolam tibi esse satisfactum. Quartus si contractus nominatus in suo genere sit perfectus, ut emptio & locatio sunt ex suo genere contractus vestiti. Quinto coherentia cum contractu vestito, v.g. si quando locasti dominum Paulum, simul fecisti pactum de committendo bove cum equo. Sexto per iuramentum omnino vestitur contractus, qui alioqui esset iuritus in iure ciuili, & tribueret facultatem resiliendi: quod quod modo verum sit, fose tradunt Doctores.

Sequuntur nunc conditiones necessariae ad contractum, quarum aliae requiruntur ex parte modi quo sit contractus; aliae ex parte personarum, quae contrahere validè possunt; aliae ex parte ipsarum rerum, de quibus contrahere validè possunt: vbi tandem additur quodcumko restitutio in integrum concedi possit post contractus validos. Quae omnia sanè video magis spectare ad Theologiam, quam ad moralem Philosophiam, cuius fines nunc non egredior.

§. III.

De iudicio prout est tertius actus iustitiae.

Iudicium temerarium.

Certum est primum, iudicium vniuersum esse actum illum intellectus, quo affirmamus vel negamus aliquid de re aliqua; unde vocatur a Doctoribus iudicium temerarium actus ille intellectus, quo ex leibus iudicis & sine fundamento iustificientis de aliquo proximi peccato, aliove illius malo iudicamus: vbi vides tria esse. Primum quod affirmit aliquid, aut neget: secundum, quod sit de re mala: tertium, quod ex leibus solius iudicis ita iudicet; quod enim ex iustis & sufficientibus causis concipitur, non est temerarium. In hoc autem actu iudicandi quatuor solent distingui gradus. Primus est dubitatio, cu suspensus haeret animus, neutram in partem inclinans, neque dicas illu esse furem, neque dicas non esse. Secundus est suspicio, quando animus non haeret omnino suspensus, sed in parte alteram inclinat, nondum tamen assentit absoluto. Tertius est opinio, quando determinat assentit vni parti, sed tamen cu aliqua formidine oppositi: vt, Petrus omnino furatus est, sed possem tamen decipi. Quartus est iudicium firmum, assensus scilicet sine formidine oppositi. Sequitur deinde sententia, sive interni iudicij patefactio, quae proprie pertinet ad iudicem. De illis quatuor magnopere interest scire, an & quomodo sint peccata, praesertim mortalia, de quo dixi secunda secunda, agens de obligatione restituendi famam, vbi

Statuebam primum, iudicium temerarium de graui malo proximi semper esse peccatum mortale, modò ad sit aduentia tu ipsius iudicij, tu insufficietis motiuos, sic enim cum S. Th. Theologi omnes statuunt ut

Iudicij temerarij malitia.

A certu, clamate Christo & probate Mart. 7. Nolite hinc dicare, & non iudicabimini. Rationes modò non moror, manifestū enim est hanc esse grauem iniustitiam.

Statuebam secundum, opinionem, suspicionem, & dubitationem de alterius graui malo esse sepe peccata graui, quando sunt valde temeraria, quia illi actus sunt sepe valde iniuriosi proximo, cui erant molestissimi sunt; habet enim quisque ius ut male de illo non iudicemus, aut opinemur quandiu non dubit, causā sufficientē ita iudicandi, aut suspicāti. Imo verissimum est, quod addūt DD. causā illorum iudiciorum, & suspicionē esse secretū odium & iniustiam.

Statuebam tertio, hæc iudicia excusari aliquando à peccato graui ex defectu aduentiae ad iudicium & suspicionem, si materia sit leuis, de qua iudicis; & motiuū non sint quidē omnino certa, sed probabilitas, ita ut sufficere quidē non possint ad iudicium certū, sed ad iudicium duntaxat probabile, quod absque peccato elici poterat. Idē dico de suspicionibus & opinionibus; si enim suspicēt cum fundamento sufficienti ad suspicionem, non tamen ad iudicium, tunc nullo modo pecco.

Certū est secundum, iudicium quod propriè dicitur iudicium esse actum iustitiae, non esse duntaxat sententia illam quia internā, quam priuatus quilibet in animo profert de bono vel malo proximi, sed esse sententiam exercitus prolatā à iudice, quā definit quid cuique sit debitū in omnibus controversiis contractū, aut delictorū. Imo significat totā illam causā discussionē fieri solitam in tribunalibus, & sententiam deinde a iudice prolatā; qui sine dubio actus est nobilissimus impetratus à virtute iustitiae obligantis iudicē ad eum eliciendum, multo magis quam obliget debitorem ad solutionem debiti.

Porrò in celebrissimo illo actu iudicij, vbi de delictis fertur sententia iusta vel iniusta, quinque interuenient personae, de quibus singulis multa disputatione solent. Iudex, accusator, testimoni, reus, & adiutor. Mihil alii omisssis, duo tantum videntur sciti dignissima. Primo circa iudicē, an & quomodo damnare possit eum, quē certò nouit esse innocentē, si ex allegatis & probatis secundū totam formulā iuris coniuncte esse reus. Secundū circa ipsum reum, virtutem illius tenetur confiteri quoties iudicē illum index interrogat, etiam si de capite ipsius planè agatur.

Dico primum longè videri probabilis, quod index nunquā capite dampnare potest eū quē ex scientia priuata certò nouit esse innocentē, quātumvis secundū damnatio allegata & probata publicē probetur nocens, scilicet in aliis causis, vbi nō agitur de vita vel muriatione, tenetur illū condēnare, postquam adhuc omni diligētia non potest accusatores falsitatem cōvincere.

Primam partem probat Petrus Nauarri, lib. 2. c. 3. Quia n. 161. Eman. Sa verbo Index, Lessius c. 29. dubit. 10. cōd. Adrian. Angelus, Hostiensis, Panormitanus, & alij. agit. 1. Contrariū docent plerique cū S. Thoma 9. 67. art. 2. Ratio autē optima videtur, quia index nō potest ex scientia illa publica eū condemnare, quē certò nouit esse innocentē, si Respublica neque illi dederit, neque dare potuerit illam potestatē: sed Respublica neque illam dedit facultatē, neque dare potuerit ergo iudex nō potest illū damnare. Maior videtur ex terminis nota. Probatur minor. Respublica non potuit dare potestatē iudicii occidendi eū, quoties coniuncteretur in iudicio esse reus, in cuius vitam ipsa nullā habet facultatem: sed in vī: ē innocentē Respublica nullū habet ius; Deus enim solus est Dominus vita, ac mortis: ergo Respublica non potuit dare potestatē iudicii occidendi innocentem. Sed neque potuit statuere formam iudicij, quæ si seruaret, occidi deberet innocentē; lex enim illa esset omnino iniusta, & ab omnibus damnaretur: ergo manifestum est, quod Respublica non potest decernere.

Quæst. III. Sect. IV. de Actibus iustitiae. 601

ut occidatur ille qui pro certo est innocens, quod seruaretur talis forma iudicij.

Deinde argumentor cum Lessio. Tam est intrinsecum malum occidere directè eum, quem scio esse innocentem, quam accedere ad non suam: sed quantumvis proberet talen mulierem esse tuam vxorem, non potes tamen ad illam accedere, si certè nosti eam non esse tuam: ergo neque licet occidere directè illum qui scitur esse innocens, quantumvis falsò proberet esse nocens. Sed index directè innocentem occideret, si eum occideret, quem certè nouit esse innocentem; quia tunc non intendit aliquem aetam distinctum ab occidente innocentis, cui per accidens illa sit coniuncta; sed intendit solum ipsam occidendum innocentis, in quem fertur sententia; ubi enim est ille alius actus distinctus? In quo est maxima disparitas illius qui oppugnans urbem rebellem, dirigit tormenta in eam partem ubi collocati sunt innocentes; intendit enim dirimere muros urbis illius; cui ruina per accidens est coniuncta mors innocentium. Vides ergo hic duos actus; in casu autem nostro non est nisi sententia damnans innocentem.

De causis minoribus quid statuendum.

Secunda pars de causis, ubi non agitur de vita & membris proximis, sed solum de bonis fortunæ, communis est inter Doctores, qui probant ex eo quod Respublica, ut constat ex vñcupacionibus, habet autoritatem transferendi bona fortuna ab uno in alium, quoties bonum publicum id exigit: ergo habet autoritatem statuendi formam iudicij, quæ seruat bona fortuna vnius in alium; commodum enim publicum exigit ut seruat certa quædam & fixa forma iudicij, neque unquam perueratur: ergo potest imperare iudicii, ut tunc damnet innocentem, transferendo eius bona in alium. Vbi est magna disparitas inter vitam innocentis, & alia eius externa bona; in vitam enim eius Respublica nullum unquam ius habet, habet autem in eius externa bona.

Difficultas. Obiicitur. Ille qui non agit nisi ut persona publica, non potest ut scientia priuatæ, sed publicæ tantum: iudex non agit in iudicio nisi ut publica persona: ergo iudex non potest ex scientia priuatæ dimittere illum, quem ex scientia publica nouit esse innocentem, quantumvis ex scientia priuatæ cognoscat illum esse innocentem.

Respondeo distinguendo maiorem. Ille qui non agit, nisi ut publica persona, non potest ut scientia priuatæ, sed publicæ tantum, si pro certo tunc nouerit illam scientiam publicam esse, iniquissimum errorem & calumniam, negatur maior; quando illud certè non nouit, conceditur maior. Alioqui quod est statutum ad seruandam iustitiam, seruaret iniuriae. Scio alia plura obici, sed levia illa sunt, & solvi facile possunt. Inde autem constat, quomodo iudex etiam supremus non possit damnare illum, quem nouit esse nocentem, si proberet esse innocens secundum formam iudicij, quæ etiam tenetur seruare, quoties non timerit maius aliquid malum.

Dico secundum, reum, cui grauis aliqua pena imminet, si iuridice non interrogetur ab ipso iudice, vel si dubitet utrum interrogetur iuridice, non teneri aperire veritatem: imo videri admodum probabile, quod etiam interrogetur iuridice, saltem moraliter non peccat, si crimen non fateatur, sed vtratur aliqua restrictione mentali.

Si non interrogatur iuridice. Primam partem omnes tenent Doctores, quia quoties iudex non agit ut iudex, non potest obli- gare illum quem interroget de crimen: sed quoties iuridice non interroget, non agit ut iudex, quia non habet iuris, autoritatem, nisi quando

R.P. de Rhodes curs. Philosoph.

A seruat formam iuris: ergo tunc quando non interrogat iuridice, non obligat reum ad aperiendam veritatem. Tunc autem iudex iuridice non interrogat, quando non sunt iudicia competentia, & probatio semiplena, non enim placet quod aliqui dicunt de publica fama criminis; illa enim locum dumtaxat tener accusatoris aut denunciatoris, quod non est satis ad interrogationem iuridicam; ad eam enim requiritur haud dubiè probatio criminis semiplena, & iudicia prouersa competentia, ut reum conuincat de patrato crimen.

Secunda pars non est minus certa, quamvis paucos habeat aduersarios. Ratio est, quia nemo tenet utrum iudex cum damno suo graui parere illi, quem dubitat.

Si dubitet, utrum iudex cum graui parere illi, quem dubitat.

B non esse superiore, & non habere autoritatem imperandi; libertas enim tunc certa est & possidet; lex autem est dubia, id est præceptum est dubius superioris. Sed quando reus dubitat, utrum iudex ipsum interroget iuridice, dubitat de autoritate superioris: ergo quoties de eo dubitat, potest collare crimen, neque tenetur respondere ad illius mentem.

C Tertia pars totam continet difficultatem, quia Quid si scientia communissimam esse Doctorum feret omnium se interrogari iuridice, teneri fateri veritatem criminis, quamvis capite plectendus sit; ex quo etiam fieri, ut Confessarius non possit absoluere eum qui crimen negat pertinaciter tunc quando eo modo interrogatur. Sed aliquibus tamen satis dura videtur tanta illa obligatio, quam absolute negant Panormitanus, Syluester, & Angelus. Medium vero viam tenent Petrus Nauarra, Lessius, Emanuël Sæ, Bonacina, & quidam alii, dicuntque non teneri reum sub mortali peccati poena fateri hoc modo veritatem, neque teneri Confessarium ad id obligare reum, saltem quādū est euadendi aliqua spes.

Quæ tercia sententia præ aliis placet.

Ratio autem quæ id omnino suadet, est quia Probatum præceptum illud non potest esse iustum, quod ita est difficile, ut nullo modo sit accommodatum humanæ conditioni: atqui præceptum illud fatendi crimen quando spes est euadendi mortem, est ita difficile, ut non sit accommodatum humanæ imbecillitatis; nam ex mille hominibus sic interrogatis vix nullum inuenias qui crimen non neget ad peccatum mortis fugiendum: ergo illud præceptum, saltem sub mortali, non esset iustum: ergo tunc iudex non potest obligare reum ad fatendam veritatem cum tanto incommodo suo. Vnde merito dicitur in lege nimis graue, D. de testibus, neminem teneri extra se exhibere id per quod negorium fiat. Imo constat ex variis iuribus, quod nemo teneri testificari contra sanguine iunctum, filius v.g. contra patrem, & pater contra filium; hoc enim pugnat cum iure naturæ, & cum inclinatione rationabili tuendi proximos: ergo multo minus tenetur aliquis cum periculo mortis testificari contra seipsum. Altera statuant prædicti Doctores de illo, qui spem euadendi non habet: sed hoc videtur adhuc valde dubium, propter humanam infirmitatem, cui est molestissimum aperire publicè peccatum suum. Sed factorem tamen sententiam contraria, quæ asserit obligari reos fateri crimina, quando interrogantur iuridice, admodum probabile est, quia communior est, & habet Authores omni exceptione maiores.

Obiicitur ab istis Authoribus. Vnusquisque tenetur obediens superiori legitime precipienti: sed in oppositum, iudex interrogans iuridice, superior est, & legitime precipit quando interrogat reum seruans ordinem iuris: ergo reus tenetur illi obediens aperiendo veritatem. Deinde iudex habet ex autoritate superiori legitimam precipienti: sed in oppositum.

E E E tate

tate potestatem interrogandi: ergo reus tenetur illi respondere.

Respondeo concessa maiori, negari posse minorem; iudex enim non potest præcipere legitimè reo ut aperiat veritatem cum periculo vita sua; bene quidem reum interrogat, ut fungatur officio; sed interrogando non obligat reum ut contra ius naturæ manifestet crimen unde imminet ipsi certamors. Habet ergo iudex facultatem interrogandi; sed nego hinc sequi quod reus habeat obligacionem respondendi cum tanto damno suo; sicut iudex habet potestatem legitimam detinendam reum in carcere, sed reus non obligatur in eo manere; fugier enim si possit. Potest iudex citare reum ad iudicium, ad quod tamen ille non tenetur comparere. Nullum ergo ibi est præceptum grauiter obligans.

SECTIO V.

De virtutibus iustitiae annexis.

Partes potentiæ iustitiae.

Certum est primum, quod iustitiae strictè sumptæ, de qua dixi haec tenus, plures virtutes sunt annexæ, quæ sunt partes eius veluti potentiales; quia licet totam eius essentiam non participent, imitantur tamen aliquo modo eam, & participant aliquam eius partem: habet videlicet iustitia, quod sit ad alterum, quod respiciat debitum strictum, & perfectè ad eum. Virtutes omnes, quæ annexantur iustitiae, sunt ad alterum, & respiciunt aliquid debitum; sed non respiciunt debitum quod possit ad quaerari, ut religio erga Deum, & pietas erga parentes; vel non respiciunt debitum strictum & obligans ad restitutionem, ut gratitudo & amicitia.

Quænam illæ sunt.

Cerum est secundum, decem numerari solere virtutes religioni annexas eo modo: quatuor earum respiciunt debitum quod perfectè nequit adæquare, religio, pietas, obseruancia, obedientia: sex alia respiciunt quod non est strictum, sed morale tantum, amicitia, gratitudo, vindicatio, veritas, liberalitas, æquitas, seu iustitia. De illis singulis videatur esse inutile dicere; religio tamen & amicitia non videntur posse omnino omitti.

S. I.

Religionis quidditas, obiectum, & proprij actus.

Religionis definitio.

Religio est virtus.

Ico primum, religionem, sive dicta sit à relegendo, vel à religiendo, vel quod est verius, à religando, definiti rectè posse. *Virüs est specialis moralium omnium prima & nobilissima, quæ Deo ut supremo Domino, & primo principio rerum omnium debitum cultum exhibet.*

Primum dicitur *virtus*, id est habitus cum recta ratione electius, vel etiam habitus reddens bonum cum à quo habetur, & opus eius laudabile. Nihil enim iustius & rationi conformius esse potest, quæ ut supremo Domino vile mancipium honorem exhibeat cum quadam sui subiectione; nihil æquius, quæ ut primo principio, à quo sumus, propter quod sumus, ex cuius munificentia sumus conditi, per quod in esse detinemur ne defluamus in nihilum, de cuius bonis viuimus, deferamus obsequia nostra, & cultu debito testificemur quantum à nobis honorem promereatur. Si enim honore digni sunt Princeps propter potentiam, Nobiles propter prosopiam, Docti propter sapientiam, benefici propter munificentiam, Domini propter dependentiam; quis honor debitus erit primario principio,

A fini ultimo, Monarchæ potentissimo, sapientissimo, amantissimo, in quo omnia, per quem omnia, ad quæ omnia? Sed religio tota in eo versatur, ut cum deferat honorem Deo, quo dignus ut principio à quo pendemus magis quam radius à sole, quam impressio sigilli facta in aqua à sigillo, vi Domino, cui debemus nos ipsos totos; exigit enim cultus omnes hæc virtus, quos creatura potest exhibere Deum eleuando supra seipsum, & abiicendo se infra illum: ergo religio vera est virtus, cuius proprius character est ea prosequi, quæ sunt rationi conuenientia; proprii effectus redere laudabilem eum in quo est, & opus eius laudabile: nihil autem laudabilius quam laudare eum, in quo sunt omnia quæ laudari possunt.

B Secundum dicitur *specialis virtus*, distincta tum à Theologicis, quarum obiectum formale immediatum est increata perfectio; tum ab aliis moralibus, quæ non in eo versantur ut Deum honore, quia honestum est illum honorare, & se illi submittere. Religio autem mediata dumtaxat versatur circa diuinam excellentiam supra nos; obiectum enim eius immediatum non est nisi honestas; Denique enim colit, quia honestum est colere primum illud esse illimitatum, ac fontem suum quasi coronat, ut probabam in proprio tractatu de virtutibus Theologicis. Iustitia reddit homini quod suum est, id est id quod ei ab homine debetur; humilitatis officium est hominem submittere infra Deum, aut infra reliquos homines; quia hoc congruit eius iustitiae, ut intra humilitatis fines se contineat, neque per elationem prodeat extra eos. Religiosum proprium est munus, ut homo sui submissione honoret Deum, quia hoc honestum est, & rationi congruum. Charitas immediata Deum honorat, quia honor ille bonum est Dei summè dignus; religio immediate Deum honorat, quia honestum est propter eius excellentiam. Habet ergo Religio speciale motuum: ergo est virtus specialis.

C Tertium dicitur *moralium omnium prima*, ut ipso affinis charitati theologicæ, & tantum non theologicæ. Probatur à S. Thoma 2.2. q. 81. art. 6. quia propinquior est religio, ut dixi, virtutibus theologicis, quam alia vlla virtus: quod autem magis accedit ad id quod magis perfectum est, perfectius etiam est. Deinde obiectum eius, tum formale, tum materiale, perfectius est quam obiectum vllius alterius virtutis; remotum enim obiectum eius est universalitas illa, increata perfectionis pelagus, silentio interminum, oceanus ipsius pulchri, & omne bonum; hoc autem infinitè superat omnia creata bona. Deinde honestas cultus tante maiestatis debet superar etiam alias omnes honestates, quia nihil magis potest esse debitum quam honor debitus enim maximè honorabili. Denique idem probat officium & effectus huius virtutis; illius enim munus proprium est coniungere hominem cum Deo primo principio & supremo Domino: unde vocatur religio, non quod supponat separationem creaturæ à creatore; sed quod creaturam rationalem, quæ ligata Deo est per dependentiam essentialiem, religet per voluntariam subiectiōnem; est enim veluti secundus modus hominis cum Deo, cui cum sit necessariò subiectus, iterum subiectur voluntariè.

E Quartum dicitur *virtus*, que Deo exhibet cultum; quibus verbis exprimitur proprium obiectum materiale circa quod versatur religio; cultus enim honor est alteri exhibitus cum quædam submissione; nam honor genericum non est, significans testimonium excellentie alterius, seu signum quo alterius significans excellit.

Quæst. III. Sect. V. de Virtutibus iustitiae. 603

lentiam: illud signum si coniunctum sit cum submissione ac subiectione illius qui honorat, dicitur cultus, quem religio exhibet Deo significando supremam eius excellentiam voluntaria sui submissione. Itaque in actu religiosi duo interueniunt actus intellectus. Primo consideratio supremi dominij & excellentiae Dei, a quo pendent omnia; & consideratio nostri nihil, continuaque ab eo dependentia. Deinde profunda mentis submissio, quæ mens testetur utrumque illud. Denique coram professo exterior verbis, gestu corporis, & aliis huiusmodi, quibus significamus interiorum submissionem. Duo actus intellectus præuij sunt actui religiosi; tertius & quartus verè ad illam pertinent, suntque cultus ille Deo exhibitus à religione, submissio videlicet, & exterior eius nota; actus videlicet voluntatis, quo volita est inclinatio illa honoraria, & eius executio, quæ potest esse vel exterior in corpore, vel interior in actu aliquo intellectus, quo significo illam meam dependentiam à Deo. Breuius dici potest compleri actum religiosi per Dei estimationem, & signa illam manifestantia.

Obiectum
formale
proximum.

Obiectum
remotum.

Actus reli-
gionis.

Probatio
affectionis.

Quinto dicitur, *virtus exhibens cultum debitum Deo*; illud enim est formale obiectum, propter quod religio Deum colit, & se illi subiicit, quia scilicet hoc est honestissimum, id est Deo debitum strictissime, ad eo ut debitum illud sit, ut dixi nuper, omnium primum, omnium strictissimum, omnium vniuersalissimum.

Sexto dicitur, *debitis Deo ut primo principio & supremo Domino*; hæc enim est ratio propter quam debet creatura exhibere honorem Deo cum submissione; excellentia videlicet supremi Domini, & principij primi, a quo fluunt & pendent omnia; & hoc est obiectum formale religiosum, sed remotum tantum, remetis Deus est obiectum formale cui, ut sapere dixi. Spectat nimis, & exhibet religio cultum Deo, qui non est specie diuersus propter diuersa Dei attributa, nec propter beneficia diuersa; quia religio colit Deum ut principium vniuersalissimum, quod includit necessariò vniuersas perfectiones, ac proinde sub quacumque diuina perfectione colatur Deus, sub eadem semper colitur ratione formali primi principij.

Dico secundò, actus religiosi proprios alios esse internos, alios externos. Interni recte a S. Thoma numerantur duo, deuotio & oratio. Externi sex, adoratio, sacrificium, votum, iuramentum, oblatio primitiarum, donorum & decimarum, adiutorio: laus verò & gratiarum actio partes quædam sunt & species orationis.

Ratio vniuersim est, quia illi omnes actus pertinent ad officium religiosum, qui possunt elici à voluntate ad protestandam & significandam estimationem nostram de diuina excellentia, & de subiectione ac dependentia nostra ab eo. In illis omnibus actibus, quos enumeravi, significamus utramque illam estimationem, & illam protestamur, quod est Deo se voluntariè submittere; nam per deuotionem homo seipsum tradit & mancipat, & offert in cultum Dei, quod est seipsum deuovere Deo ut mancipium. Per orationem significamus Deum esse authorem & fontem vniuersi boni, quod sperare possumus, & sic postulamus ea quæ nondum habemus; gratias agimus ob ea quæ accepimus, laudamus benefactorem, timemus inuidem. Per adorationem protestamur & significamus nihil nostrum & seruitutem. Per sacrificium significamus eius dominium in mortem & vitam. Per votum, iuramentum, oblationes, & ea.

R.P. de Rhodes curf. Philoceph.

A tera huiusmodi officium idem præstamus: ergo illi omnes actus pertinent ad virtutem religionis. Adit Valentia, posse nos significare diuinum dominium, & nostram subiectionem subiiciendo illi tria genera bonorum, quorum possumus habere dominium aut usum; sunt enim vel animi bona, vel bona corporis, vel externa: in octo illis actibus hoc obsequium exhibemus Deo: animi bona deuotio, oratio, votum & iuramentum subiiciunt Deo: bona corporis adoratio exterior, bona extera sacrificium & oblationes.

Deuotio vel significat specialem actum huius Deuotio: virtutis, vel generalem quandam conditionem & circumstantiam, quæ perficit & nobilitat quemlibet actum internum elicium à virtute religionis. Quando significat actum specialem religionis, non est aliud quām interna quædam & absolute sui traditio ad diuinum cultum, sive id fiat sine voto, sive (quod est perfectius) id fiat cum voto; tunc enim deuotus aliquis dicitur esse alteri, cum totum se tradit ad eum colendum, & ei seruendum. Vnde vides nullam esse posse deuotionem perfectiorem eā quæ in votis religiosis exercetur.

Deuotio autem secundo modo sumpta pro circumstantia, & conditione cuiuslibet actus huius Deuotio: virtutis, qui per eam mirabiliter perficitur, est affectus feruens & promptus ad exercendos actus omnes, quibus Deus colitur per virtutem religionis; vnde illa reperitur in oratione, adoracione, sacrificio, voto, & aliis, si cum ingenti & prompto affectu illi actus exerceantur; quia scilicet deuotio hæc ita generalis signum est illius alterius, quæ homo totum se obrutus & tradidit ad Dei cultum. Requirit igitur deuotio feruorem & promptitudinem.

Feruor est affectus vehemens & intensus ad obeundos istos actus diuini cultus, & ad eos recte obeundos. Promptitudo est affectus absolutus & deliberatus exercendi ut decet actus quibus Deus colitur, vincendo timorem, fugam, tergiversationem voluntatis, & alia quæ retardant ab eorum actuum executione. Fruetus huius deuotionis est dulcedo & delectatio in illis obeundis, quæ reperitur tum in parte superiori ipsius animæ, pertinetque ad deuotionem substantiam; tum etiam aliquando in parte ipsa inferiori, quan irrigat pars superior adiuuante gratia, & infundit suam lætitiam, ut eorū & caro exultent in Deum vivum; & hæc est quæ vocatur deuotio sensibilis. Denique causa vnde proficit, & à qua prodit ista deuotio, est, inquit S. Thomas, consideratio tum diuinarum perfectionum & beneficiorum Dei erga nos; tum indigentia ac miseria nostra, quæ continuo Dei auxilio eget. Hæc efficiunt voluntatem feruenter & recte actus diuini cultus.

Oratio vniuersim sumpta recte definitur à Damasco, *Ascensio mentis in Deum*. Propriè oratio est decentium à Deo petitio. Dicitur *ascensio mentis*, vel (ut ait Augustinus) *ascensio animæ de terrestribus ad coelestia, inquisitio supernorum, inuisibilium desiderium*; quia scilicet tunc oramus, quando ex affectu colendi Deum cogitamus res supernas & inuisibilis, & erga eas afficiuntur; consideratio enim & affectus in qualibet oratione reperiuntur; sive illa consumetur interius in anima, & sic mentalis; sive sit vocalis: nam sine attentione & affectu inanis est, sive nulla oratio. Sic autem sumpta oratio continet modos omnes orandi, quos commode Doctores ex Apostolo tres potissimum esse volunt. Primus fit per modum laudis, & complectitur actus illos, quibus Dei magnitudinem extollit

extollimus, admiramus, adoramus, benedicimus, glorificamus, amamus, aliis omnibus preferimus, & consideramus cum ut est in se bonus. Secundus fit per modum gratiarum actionis, & complectitur eos omnes actus, quibus Deo nos profitemur debere omnia, & cum consideramus ac amamus ut est nobis bonus. Tertius fit per modum petitionis, quam dixi esse rationem propriæ ac strictè sumptam; est enim illa explicatio desiderij nostræ, seu loquutio, quæ explicamus desiderium nostrum de re aliqua obtinenda a Deo, & rationes ob quas moueri potest ad illam tribuendam; non enim est fine fit, ut Deus sciat meum desiderium & illas rationes, sed ut moueat ad illam tribuendam. Non est igitur oratio formaliter actus voluntatis, quia desiderium præter orationem; illa vero est loquutio, tum interna, id est actus intellectus explicans illud desiderium eo fine ut Deus moueat; tum etiam aliquando externa, si verbis etiam oratio perficiatur. Reliquæ de oratione tractantur mirabiliter a Doctoribus, quia vitæ huius beatitudo, & via ad beatitudinem alterius vitæ, sine dubio est sedula & feruens oratio.

Adoratio, sacrificium, votum, oblatio, iuramentum, & adiutorio longam requirent tractationem; quæ neque nostri est instituti, nec nostri otij: sicut & virtus religione opposita longum esset hinc ponere; alia enim sunt per excessum cultus, & generali nomine dicitur superstitionis, qualis est idolatria, diuinatio, magia; alia per defectum vel contemptum, qualia sunt perierium, tentatio Dei, sacrilegium, simonia.

S. II.

Amicitia quidditas, species, proprietates, & causa.

Solem de mundo tollunt, qui auferunt ex mundo amicitiam, inquit Tullius; quia scilicet nihil in tota humana societate pulchritus, nihil verò iucundus, & utilius est quam amicitia conciliatrix animorum, virtutum nutrix, parentis felicitatis. Explicat illam mirabiliter Philosophus lib. 8. & 9. *Ethicorum*, ubi docet illam esse velut fructum virtutis, ostenditque cap. 1. Philosophum moralem debere illam declarare docendo quid illa sit, & quæ varia, quæ proprietates habeat, & per quas causas generari & conservari possit.

Dico primò rectè definiri amicitiam, *Est mutua plurimum benevolentia, non latens, ipsorum gratia, & fundata in communione aliqua bonorum.* Ita Philosophus lib. 8. cap. 2. 3. & 4.

Primum enim amicitia est benevolentia, quæ scilicet volumus alteri bonum, gaudendo de bono quod alter habet, desiderando & procurando bonum quod non habet, dolendo & compatiendo de malis, & illa pro viribus auertendo. Obiectum videlicet amicitia bonum est, quia est id quod amamus, & id propter quod amamus. Volo amico bonum propter bonum quod in ipso est; amo enim, quia dignus est, & amare non aliud est quam velle bonum.

Fundatur in virtute sola. Quia vero triplex est bonum, inquit ibidem Philosophus cap. 3. triplex quoque distingui potest species amicitiae, quia ob vnumquodque ex illis bonis amamus, vel etiam vnumquodque ex illis bonis est id quod volumus amicis. Primum autem amicitia, que fit ob iucundum & vtile, non est amicitia nisi per accidens; quia propter ea non amatur amicus, quæ talis. Deinde non

A sunt durabiles omnes huiusmodi amicitiae; eas facile contrahunt & dimittunt senes & iuvenes; illi ob vtile; isti ob iucundum. Secundò ergo sola bonorum amicitia vera est amicitia, quia fit propter bonum honestum, quod amico inest. Neque sunt tales amicitiae mutabiles, quia virtus permanens est. Continet etiam hæc amicitia vtile ac iucundum aliarum, quia virtus actus sunt gracissimi homini iusto. Denique in amicitia huiusmodi omnia insunt quæ amicis inesse oportet; vtile ac iucundum. Vnde concludit Philosophus primò, quod hæc amicitia rara sunt: secundò, quod ad eas facientes multo tempore opus est. Addicte cap. 4. quomodo differant hæc amicitiae. In amicitia videlicet illa vera locum non habet columnam, sibi imitudo credunt amici, iniuriam non faciunt. Tria bona ei coniuncta sunt: in aliis eorum nihil reperitur.

Secundò amicitia est benevolentia mutua; si enim non amas & redemaris, amicus non es; sed ad communum benevolus. Amicitia saltem inter duos est, quos in unum colligit existens in vitroque amor. Deinde benevolentia illa mutua est, non latens; quia virtus amico nota est; amamus quidem aliquando etiam ignotos, sed benevolentia illa solùm est, non amicitia. Denique fundatur amicitia in communione aliqua peculiari eorumdem bonorum, quæ communio & consociatio est causa amandi alterum sicut seipsum, & comiter cum illo tractandis. Inter milites est amicitia propter societatem militiam; inter eruditos ratione communione in eruditione, &c. Interdum autem communio est causa inimicitiae per accidens, quia bonum vnius impedit alterius bonum. Hinc dictum illud ab Hesiodo, quod figulini odiunt, & faber fabrum.

Dico secundò, amicitiam in variis species benevolentiae. Primum enim diuiditur in amicitiam excellentiæ, & amicitiam parium: secundò in amicitiam ciuilem & priuatum: tertio in amicitiam soliditatem & consanguineam.

Primum ergo amicitiam excellentiæ Philosophus explicat lib. 7. cap. 8. camque definit esse, quæ persona inter se inæquales mutuo amant. Oportet autem, inquit, omnem amicitiam excellentiæ fieri cum proportione secundum dignitatem personarum, ita ut dignior magis ametur quamamet, quia sicut aquilæ, quæ amicitiae propria est; illa enim pars aut inuenit, aut facit. Vnde fit, inquit, ut si maxima inter amicos sit distantia, cesseret amicitia: vnde videatur fieri quod amici non deberent velle amicis maxima bona. Deinde cap. 14. explicat querelas, quæ accidunt in amicitia excellentiæ; tunc enim sunt, cum quisque minus accipere se purat quam pro statu suo debeat. Vitantur, cum plus virtus tribuitur; excellenti quidem plus honoris, egeni autem plus lucri. Capite vero 13. querelas explicat, quæ accidunt in amicitia parium, cum scilicet non redditur beneficium; omnes enim, vel pluim volunt quidem honesta, sed anteponunt tamen ea quæ profunt. Ut hæc querimonie videntur, oportet & quale reddere, aut maius.

Secundò ciuilem amicitiam explicat c. 9. 10. 11. nam omnis, inquit, amicitia fundatur in aliquo ciuile societate, seu communitate bonorum; vnde fit et amicitia & iustitia circa idem versentur, & similiter incrementa capiant. Omnis porro societas humana est pars aliqua ciuili societatis; igitur omnis amicitia pars esse videtur amicitiae ciuili, quæ in omni recte instituta Republica pluim vigeat. Imò in singulis tantum est amicitia, quantum est iusti. Pergit autem c. 11. dicere qualis sit amicitia Regis erga subditos, patris erga filios; & quomodo

Quæst. III. Sect. V. de Virtutibus iustitiae. 605

varia sit secundum triplex genus gubernationis amicitia.

Confanguinea, & fidelitatis. XV
Tertio amicitiam sodalitiam, & consanguineam explicat cap. 12. Illa est qua fundatur in aliqua pactione aut conuentione; ista fundatur in natura. Parentes videlicet amant filios ut aliquid sui, vel potius ut seipso; qui enim ex ipsis orti sunt, sunt quasi ipsi, & tamen alij sunt separatione. Hinc sit ut parentes plus ament filios quam ab ipsis amentur, quod probat quatuor rationibus. Amant etiam mutuò fratres, quod ex iisdem sunt orti: unde cum tertio illo habentes identitatem, illam habent etiam inter se; sunt enim quodammodo idem in diuisis. Iuvat illam, quod nutriti sunt simili, & sunt aequalis aetatis. Reliquorum consanguineorum amicitia est similiter, quia sunt ex iisdem. Denique filiorum in parentes amicitia est ut ad bonum excellens, propter magna eorum beneficia.

Proprietates amicitiae. XVI
Dico tertio, proprietates amicitiae istas commoda dici posse, quod sit maximè necessaria, quod honestissima, quod iucundissima, quod innumeris vilitatibus plenissima.

Necessitas. XVII
Primò necessitatem amicitiae proponit lib. 8. c. 1. Est enim, inquit, illa omni hominum generi maximè in vita necessaria. Primò in ciuitatibus, idèo legumlatores magis circa hanc, quam circa iustitiam student; si enim sunt amici, non egerit iustitiam; si sunt iusti, egerit amicitiam; & id quod maximè iustum est, ad amicitiam attinet. Secundò viris felicibus est necessaria; nemo enim habens cetera omnia bona, sine amicis experteret viuere. Idem multis eximiis rationibus probat lib. 9. c. 9. Tertio miseris necessaria est, quia egerit solatio, &c.

Honestas. XVIII
Secundò eius honestatem ibidem explicat, quia honestissimum est habere amicos, cum amicitia fundatur in virtute; est autem optimum amari & amare. Sed melius tamen est amare quam amari. Communiter tamen homines magis expetunt amari quam amare; quia scilicet amari est honorari, quamvis amari melius est, quam honorari, cum amor expetatur propter se, honor autem in ordine ad aliud. Amicitia tamen magis consistit in amare.

Iucunditas. XIX
Tertio, iucunditas amicitiae habetur lib. 9. c. 12. Nihil enim, inquit, iis qui amant, iucundius esse potest quam simul versari, quia ex oculis maximè amor oritur, quia amor communicatio quadam est. Deinde gratum est videre se viuere: ergo & videre viuere amicum; inquit amici cum amicis faciunt & communicant, que maximè amant: unde sequitur, quod ex amicitia bonorum fiamus boni, ex improborum amicitia improbi, propter communicationem & exemplum.

Vilitas. XX
Quarto amicorum vilitas exponitur lib. 9. c. 11. amicum enim expetibilem esse, tum in prospera, tum in aduersa fortuna, constat. Disputat

A autem in vita sit experibilior, concluditque quod in aduersa magis sunt amici utiles; in prospera boni. Addit autem quod in aduersis tardè vocandi sunt amici, in prosperis verò statim. Contra verò in aduersis amicorum, statim ad illos accurrendum est, in prosperis tardius. Breuiter & verò Cicero: *Non aqua, non igne pluribus locis utimur, quam amicitia.*

Dico quartò, causas qua amicitiam ingenerant & conservant esse tres potissimum, benevolentiam, concordiam, beneficentiam & beneficiorum repensionem. Explicat illas optimè Philosophus lib. 9.

Primò benevolentiam explicat cap. 5. Quæ non Benevolentia est amicitia, inquit, sed principium amicitia; sit tia enim repente, est ad ignotos, est aliquando latens; pro illis sape, quibus benevoli sumus, nihil vellemus agere. Parit autem amicitiam, quia ut rectè ait Seneca, amatorum sine medicamento, sine vilius herba veneficæ, si vis amari, ama.

Secundò de concordia differit cap. 6. Non est Concordia, autem circa res speculativas, sed de actionibus idem sentire & velle; at cum vterque seipsum vult, seditionem habent. Est verò concordia in bonis; nam & secum quisque horum concors est, & omnes inter se sunt concordes, quia in eisdem omnino sunt. Talius etiam voluntates non refluent, ut ait Eurippus; voluntque semper iusta, quæ prosunt: prauos autem concordes esse impossibile est, quemadmodum nec amicos.

Tertiò beneficentiam explicat cap. 7. probatque Beneficentia eos qui contulerunt beneficia, magis amare illos tia, quibus contulerunt, quam ab iis amentur. Quia scilicet hi qui amant, sunt opus eius qui fecit beneficium; magis autem amamus opera nostra, quam ab illis amemur. Deinde iucundius est honestum, quam vtile; res etiam præsens est iucundior quam præterita; honestas dati beneficij maner, præterit vilitas. Memoria enim rei honestæ gravior est, quam rei vtilis memoria; expectatio verò contraria. Præterea quia cum labore sunt, magis diligimus, &c. Similiter etiam cap. 4. docet quod officiorum in amicos mensura sunt illa officia, quæ bonus sibi tribuit ex amore quem habet erga se; quia iustus & virtus omnium rerum mensura sunt; deinde, quia amicus est alter ipse. Deinde vir probus erga seipsum habet tria, concordiam, ratio enim eius cum appetitu conuenit; benevolentiam, beneficentiam, complacentiam. Eadem exhibenda sunt amicis. In homine prauo contraria horum reperiuntur; est enim discors sibi ipsis, & semper in seditione; alia enim cupiunt ut praui, alia volunt ut incontinentes; bona nec sibi faciunt, nec volunt. Improbis ergo ne erga se quidem amicè affectus est. Hæc sunt quæ de amicitia explicat latè Philosophus lib. 8. & 9.

R.P. de Rhodes sur. Philosoph.

EE 3 PHILO